

CHOTĚBOŘSKÉ ECHO

Ročník VII.

Číslo 3 20.3.1997

Číslo 4 17.4.1997

Číslo 5 22.5.1997

Bílecké prachárny . "Luftmuna"

(1. část)

K chotěbořským pozoruhodnostem patří nepochybně již řadu let nedaleký vojenský objekt, kterému se lidově říkalo "prachárny" a který byl ve válce a okupaci německy nazýván "Luftmunitionlager", lidově "luftmuna".

Za první československé republiky to byl významný týlový doplněk soustavy obranných vojenských zařízení, budovaných jako odpověď na rostoucí militarizaci souseda na západě, nacistického Německa. Skladiště střeliva a vojenského materiálu muselo být z dosahu prvního úderu vedeného případně zvenčí, a tak právě prostor na Vysočině nebyl zvolen náhodou.

Skladištní komplex měl být umístěn podle původního projektu v oblasti rozsochatecko-břevnických lesů, ovšem sněhová kalamita v zimě roku 1929 zpustošila lesní porosty v katastrech obcí Sobiňova, Bílku,

Střížova a Oudoleně natolik, že projektanti rozhodli s ohledem na hospodářský dosah o změně. Kalamitou postižená lesní plocha byla velmi rychle upravena pro potřeby stavby. Byli přizváni i dřevorubci z Podkarpatské Rusi. Započalo se s výstavbou více než desítky skladových bunkrů s patřičným zajištěním bezpečnostním a areálem kasárenských budov pro budoucí posádku vojska. Byly vystavěny i dílny, strážnice, zřízena síť silnic, lesnický odborně upraven terén a vše bylo oploceno vysokým drátěným plotem. Stavbu realizovala firma Losovský a spol. a stala se i významným činitelem v době nezaměstnanosti, neboť dopad této krize na místní obyvatele značně tlumila. Zaměstnání byli řemeslníci a dělníci všeho druhu, řada jich potom po dokončení stavby našla v prachárnách trvalé civilní zaměstnání. Stavební práce pokračovaly rychle, bylo využito materiálových zdrojů z okolí, strusky ze Starého Ranska, písků z Nové Vsi u Sobiňova, uplatnil se i kámen z okolních kamenolomů a cihly z cihelen. Sedláci byli zaměstnáni se svými koňskými potahy. Ihned po dokončení (1935) převzali skladiště vojáci a spolu s několika desítkami civilních zaměstnanců zahájili provoz. Byla tu nová skutečnost v poklidném životě tohoto regionu. Samotný přísun vojáků z celé republiky znamenal přínos k přirozené migraci obyvatelstva. Přišli mladí branci z celých Čech, Moravy a Slovenska. Demografický dopad této okolnosti rozhodně není nezajímavý.

Rostoucí politické napětí ve střední Evropě před druhou světovou válkou neslo s sebou i starost kompetentních činitelů obrany státu, která se přenesla i do sopotských pracháren. Začala se budovat jejich obrana, byla simulována i strategie proti-vzdušné obrany pro případ napadení skladů letadly. Již před mobilizací probíhaly v okolí muničních skladů velké manévry.

Němci při okupaci projevíli o sklady mimořádně energický zájem. Nemale zásoby munice, intendantu i potravin byly zakalkulovány do okupačních cílů. Obrovité transportní kamiony odvážely pak po nocích celé týdny vše, co jen bylo k naložení. Bylo vidět nápisy firem Hapag a Lloyd z Brém a Hamburku. Obyvatelé okolních vesnic přihlíželi neúspěšnému drancování. Snad jen stojí za připomínku, že od chvíle oficiální kapitulace do doby, než Němci překročili brány skladů, odnosili domorodci něco obilí, oblečení a různých drobností. Kluci nějaký čas partykovali baterky, poplašné pišťalky a všelijaké vojenské cetky. Německá Luftwaffe rozhodla proměnit v co nejkratším čase prachárny v největší skladiště letecké munice v tehdejší protektorátě Bohmen und Mahren. Byly nasazeny stroje a množství lidí, urychleně se stavěla železnice, prostupující celý areál s vyústěním do chotěbořského nádraží oproti původnímu záměru orientace na Ždírec. Byly přistavěny desítky dalších skladišť a garáží, dřevěné baráky zaplňovaly celý prostor od původních kasáren nad Bílkem až ke státní silnici. Vznikl tu tzv. Bauleitung, odkud byla řízena stavba a kde byl i ubytován všechen přizvaný a nakomandovaný stavební personál. Vojenskou ostrahu obstarávali "frantaláci", starší občané z jihlavské německé enklávy. Bylo pohnuté vidět je nyní na zastávce v Sopotech v černých nacistických uniformách s "hakenkrajcem" a "hajlující", mnohé z nich panovačně naduté v místech, kam po léta chodívali jako poutníci vždy v červenci, srpnu a září v krojovaných procesích na mariánské sopotské poutě. Tenkrát jako vítání sousedé, neproblematičtí, ba přátelští. A nejednou tu byla nenávisť, zloba. V "luftmuně" našlo zaměstnání mnoho lidí, byly relativně slušné výdělky, bohužel se našli i tací, kteří objevili teprve v okupaci "svou příležitost". Němci zbudovali na Bílku železniční zastávku; její rozsáhlá čekárna stojí dodnes. Za zásluhu byla jedna z cest do pracháren na Bílku pojmenována po veliteli "Graderstrasse". Město Chotěboř muselo zajistit pro německý velitelský sbor byty příslušné kvality. Bezpečná vzdálenost od skladů byla podmínkou. Byly obavy z případného bombardování.

Bílecké prachárny - "Luftmuna"

(2. část)

Budiž také připomenuto, že vojenským využitím rozsáhlého lesa mezi Bílkem, Střížovem, Jitkovem, Oudolení, Slavětínem, Novým Ranskem a Sobiňovem ztratily Sopoty na širším významu osobitého venkovského centra. Z části patřily zmíněné obce pod sopotskou církevní kuratelu. Ve známém poutním mariánském místě se nacházely vedle kostela, fary a školy, do které v minulosti chodívaly děti z Nového Ranska, Sobiňova a Bílku, železniční zastávka, dvě hospody,

pekařství, řeznictví, poměrně veliký koloniál - "Obchod se zbožím smíšeným", kde mohli hospodáři nakupovat i "ve velkém" celou škálu věcí, byla zde pošta, telegraf, později telefon. Původní československý záměr orientovat správu pracháren na Sopoty (takový byl i úřední název) a železniční připojení na Ždírec nad Doubravou Němci přesunuli na Chotěboř. Definitivně byl uzavřen průchod přes střížovskou a sopotskou bránu, byl zabrán veliký kus krásné přírody, lesa s rybníky a lukami a zanikly i přístupové cesty do Sopot.

Narůstající dramatičnost války šla ruku v ruce s rostoucími požadavky na muniční sklady. Horečně se připravoval a expedoval zkázonosný sortiment k nasazení na frontách. Zvětšila se vojenská posádka i počet civilních zaměstnanců. Zpřísnilo se hlídání skladů před záškodnickým nepřítelem, nad smrkovými mladinami vyrostly strážní kulometné věže, do přílehlých zbývajících lesů byl zakázán vstup, hlásaly to dokola rozmístěné dvojjazyčně psané výstražné cedule. Tak zvaný Blitzkrieg, blesková válka, Hitlerovi nevyšel podle plánu, konečný cíl dobýt svět se vzdálil do nekonečna, Němcům narůstala nejistota v předtuše nedobrych konců v tažení za světovládou. Nepochybně i v německých uniformách žili jen obyčejní lidé. Bylo po euforii, dostavila se únava z vlekoucí se války. Ovšem přirozenému sblížení s okupanty dojít nemohlo. Většina českého národa nabízenou lidskou komunikací odmítala. Svou roli hrálo vlastenectví a tak příležitost bavit se občas civilně v bileckém vojenském klubu byla příležitostí jen pro ty, co selhali, pro kolaboranty. Znamenalo to zradu své vlasti a bezcharakternost.

Chotěbořské nádraží málem nestačilo rostoucím požadavkům na dopravu válečného materiálu. Nad bezpečností provozu bděla "Wehrmacht", na trati Německý Brod - Pardubice se přihlásili partyzáni. Strategický význam této jednokolejné trasy spočíval v zajištění co nejspolehlivějšího spojení s frontami. Železnice se nenápadně vinula mezi lesními porosty, v jejich stínu se zdála být částečně ukryta a jako by unikala pozornosti hloubkových letců, spojeneckých přepadových stíhaček. Sřezaly se mosty, zejména významný bilecký most, počet sabotážních přeпадů však rostl, byly vykořeny celé nákladní vlakové soupravy, podél tratě ležely na bok svalené lokomotivy a vyhořelé vagony, u Sobiňova a Hlinska byly vyhozeny do povětří mosty. Jednoho dne během seřazování vláku na nádraží v Chotěboři "záhadně ujeta" celá souprava vagonů a bez kontroly se vřítla do kolejí v Rozsochatci, kde srazila z náspu vlak s lokomotivou. Část náloží a střeliva partyzánů měl svůj původ v prachárnách, odkud je s nemalým rizikem tajně vynášela hrstka statečných.

Spojenci posléze bombardovali i protektorátní vojenské cíle. Celé dny a noci duněla obloha hřmotem motorů bombardovacích perutí. Vlekly se jako přízrak lině vysoko na obloze, často neviditelné v závratné výši, vedle pocitu síly a naděje ve vítězství přinášely do domovů ve vsích kolem pracháren tíseň a strach. Obavy z možného náletu na "Luftmuny" nedávaly lidem spát. Jednoho dne byl nálet z partyzánských kruhů ohlášen na pozdní noční hodinu. Vybraní muži dostali příkaz zajistit pytle s hořlavými truhlářskými hoblinami. Na povel měly být těsně před náletem na určených místech zapáleny ohně, které by letcům vymezily vojenský prostor. V domovech, v chalupách se celé oné noci nespalo, snad až po té, kdy byl v poslední chvíli nálet zrušen. Za připomínku stojí výbuch asi deseti bomb odhozených za tmy mezi Oudolení a prachárnami. Později se to vysvětlovalo tak, že šlo o nežádoucí zátěž, které se v tísní zbavil jeden z bombardérů při návratu z náletu na cestě ke své základně. Jen čistou náhodou se vyhnula zkáze Oudoleň, následky dopadu bomb na prachárny by byly jistě katastrofální.

V "dřevěňácích" bileckého "Bauleitungu" byl ubytován oddíl zajatců a na čas i Židé. Z bezpečnostních důvodů pracovali mimo vojenský prostor na těžkých zemních pracích při výstavbě prachárenské trati a chotěbořského vodovodu. Zdrojem vody byly studenecké prameny v kopcovitých okolních lesích. Síť se sbíhala do velkého rezervoáru u Podmoklan, odsud přes čerpací stanici na malochyňskou Homoli a pak již samospádem do Chotěboře. Výstavba díla byla náročná, zmínění vězňáci pracovali v bahnitěm terénu, v příkrých svazích a ve skále, ve výkopech podél státní silnice do Chotěboře, bez techniky, od rána do večera a za každého počasí. Kolem výkopů stály strážní věže. Z Bílku se denně na pracoviště vlek smutný průvod do trestaneckých hadrů oděných holohlavých otroků. Časté výkřiky dozorců "los, los, los..." tisínový dojem jen zvětšovaly. Později se pracovalo i v kamenitém terénu ve městě Chotěboři. Vnímavý člověk na první pohled tušil odehrávající se tragédii války - hluboký pokles morálky, deformované lidské vztahy. Prachárny - "luftmuna" - byly tenkrát prazvláštní z kulis dramatu, odehrávajícího se na stránkách dějin lidstva.

V příštím čísle ECHA vzpomeneme v závěrečné části událostí v "luftmuně" v roce 1945.

JDK

Bílecké prachárny - "Luftmuna"

(3. část)

Touto třetí závěrečnou částí končí naše vyprávění o bílecké "Luftmuně". Do roku 1945 je to poměrně krátká historie těch maskovaných ponurých skladišť, olemovaných hliněnými náspy, krčících se rádoby nenápadně do hustých lesních porostů. Všechna jsou jako by spoutána kolem dokola vysokým plotem z ostnatého drátu. Události dosahují svého vrcholu. Neštěstí, která napáchaly tisíce tun výbušnin, nábojů, min a bomb široko daleko na frontách nejen Evropy nelze vyčíslit. Nelze ani odhadem stanovit množství třaskavin zde skladovaných a pak expedovaných za svým zločinným účelem ve srovnání s ničivou silou tehdy již známých atomových bomb. Do poslední chvíle svírala obyvatelé prachárenského okolí hrůza a tíseň při pomýšlení na blížící se konec německé okupace. Nebyly neopodstatněné dohady, že objekt je podminován

tak, že v kritický den vylétne vše do povětří. Předpokládalo se, že o tom rozhodne buď velitel, nebo přímý rozkaz z generálního štábu. Nevylučovalo se ani umístění zkázonosného detektoru v místech, kam se očekával vstup prvních našich lidí ve snaze zmocnit se opět pracháren. Konec nacismu byl neodvratný, duben 1945 se považoval všeobecně za měsíc očekávaného vítězství spojenců v druhé světové válce. Běžný život se přibližoval anarchii. Vázla práce v továrnách, sabotáží bylo bez počtu, ve školách bylo nastoleno nouzové provizorium. Zpráva za zprávou přicházela z přibližujících se front. Dnem i nocí bylo slyšet stále silící kanonádu dělostřelectva, na obloze hukot leteckých bombardovacích svazů, přibývalo navrátilců z "totálního nasazení" (Totaleinsatz) v Říši. Křížovatka ve Ždírci nad Doubravkou (dnes "nad Doubravou" - pozn. red.) byla proměněna v chaotický uzel silnic, do kterého směřovaly nekonečné kolony "národních hostí", což byli na rozkaz ustupující německé armády prchající obyvatelé ze Slezska. Mezi nimi se bezohledně řítily vojenské obrněné kolony nervózních vojáků. Hlavní tah byl na Tábor, ovšem komunikace přestaly stačit takovému náporu. "Národní hosté" nesli největší tíži svého exodu. Harampádím naložené traktorové vlečňáky, tažené bizarními tahači, formanské vozy s koňským i kravským spřežením, obyčejné malé vozíky, tažené lidmi a ověšené dětmi, starci a ženami - většina mužů byla na vzorně -, průvody zoufalství, strachu, beznaděje, místy pak naprosté rezignace. Tanky a vojenské dopravní prostředky je pak již vytlačily definitivně ze silnic, takže ubožákům nezbyvalo, než oblehnout vesnice, provizorně se ubytovat pod vozy v boudách a stanech v nejistém očekávání věcí příštích. Ve spěchu byli evakuováni i rodinní příslušníci prachárenských velitelů, oficírů, ubytovaných na Bílku a v Chotěboři. Celé rodiny s minimem výbavy odvezla zvláštní vojenská auta směrem k předpokládanému setkání se západními armádami. Byty byly úředně zapečetěny, důstojníci zůstávali na vyšší rozkaz ve službě. Když pak 5. května jako velitelství "Luftmuna" kapitulovali a odevzdali českým odbojářům klíče od skladů, jako by z části odpadla starost o katastrofickou likvidaci pracháren. Na pražskou výzvu k povstání se muži z Chotěboře a širokého okolí na Bílku ozbrojili, což byl počátek dramatického květnového krveprolití. Tragické osudy byly vylíčeny z mnoha pohledů a stanovisek nejen účastníky, nýbrž i kronikáři a vypravěči. Mluví se o vítězství, hrdinství, vrcholu odboje. Budiž však citován na tomto místě proslulý výrok vítězného generála z bitvy u Waterloo: "Druhá nejstrašnější věc ihned po válce prohrané je válka vyhraná." Čas po opadlé euforii z vítězství byl po léta pro nejednu rodinu časem smutku, nenahraditelných ztrát. Zůstaly vdovy, sirotci, rodiče bez dětí, osamělí sourozenci. V oněch květnových dnech měli lidé možnost přesvědčit se na vlastní oči o nepředstavitelných haldách bomb, granátů, přízračných stvůr ničení a zabíjení. Než se počáteční chaos zvládl, byl zcela volný přístup do někdejšího vojenského prostoru. Pošlapaný Hitlerův portrét se v pozlaceném rámu povaloval na nádvoří velitelské budovy. V poměrně krátkém čase byl novou československou vládou zorganizován útvar odborníků, prachárny byly uzavřeny; stále se předpokládalo nebezpečí požáru či náhlé exploze. Mobilizací byla obnovena vojenská posádka, byli povoláni odborníci, na správní budově byla vztyčena československá vlajka. Název "Luftmuna" se stal anachronismem.

Tvrzení, že bílecké prachárny přinesly do zdejšího kraje něco užitečného, by bylo na závěr těchto reminiscencí odvážné vyslovit. Byly pracovní příležitosti k výdělku, byly testem charakterů, vlastenectví, statečnosti, avšak na jejich konto lze přičíst nejedno neštěstí, dokonce právě v květnu 1945. Ale i vzápětí po skončení války při manipulaci s vojenskou veteší přicházeli o život lidé. Zahynuli i dva odborníci pyrotechnického útvaru. Dlouho po válce se ještě ozývaly z přilehlých lesů mohutné detonace likvidovaných pancéřových pěstí, granátů, různých náloží, min, bomb a podobně. Od sobiňovské trhací jámy se valily jedovaté plyny zneškodňovaných dýmovnic, jichž bylo po válce ve skladištích desetitisíce. Jen jedno je nepochybné - scházeli se tu lidé z různých končin, na Bílek narukovali vojáci základní služby. Mládenci našli své nevěsty, slavily se svatby. Po znormalizování poválečných poměrů byl nakrátko obnoven někdejší civilní řád, strážníci byli civilisté, nikoliv vojáci. Bylo umožněno zužitkovat dřevo z lesa, vysekávala se tráva, do vyhrazených částí bylo možné získat povolenku ke sběru lesních plodů. Dnes smíme doufat, že přehodnocením naší vojenské doktriny bílecké prachárny doslouží. Přes les do Sopot se znovu vyšlapou zarostlé cesty, v borovinách u Střížova a na oudoleňských pastvištech najde domov tetřev. Vráti se tam?

JDk